

UOT 581.5/1

İBRAHİM HƏSƏNOV

NAXÇIVAN MUXTAR RESPUBLİKASI FLORASINDA YAYILMIŞ SÜRVƏ
(*SALVIA L.*) CİNSİNƏ AİD OLAN BƏZİ PERSPEKTİV NÖVLƏRİN
YAYILMASI VƏ BİOMORFOLOJİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Naxçıvan Muxtar Respublikası ərazisində Sürvə cinsinə (Salvia L.) aid 19 növü yayılmışdır ki, bunların 9 növü daha perspektiv əhəmiyyətə malikdir. Məqalədə, Sürvə cinsinə aid olan perspektiv növlərin yayılması, biomorfoloji əlamətləri, biokimyəvi tərkibi və tətbiqi haqqında geniş məlumat verilir. Sürvə efir yağlı bitki olduğundan, tərkibində bioloji aktiv maddələr, karotinoidlər, vitaminlar, alkaloidlər, makro və mikroelementlərin üstünlük təşkil etməsi bu bitkinin böyük praktiki əhəmiyyətə malik olduğunu sübut edir. Sürvə yağlı və ondan hazırlanan məhsullar ətriyyat, kosmetika sənayesində və tibbdə istifadə edilir. Sürvənin meyvələrində 31%-ə qədər yağ vardır. İstehsal tullantılarından qiymətli ətir tənzimləyicisi – sklyarol alınır. Aparılmış müşahidələr nəticəsində müəyyən edilmişdir ki, sürvə yaxşı bal verən bitki olduğundan kənd təsərrüfatının arıçılıq sahəsində geniş istifadə olunur.

Açar sözlər: *sürvə, efir yağı, alkaloid, terpen, yarpaq, gövdə, çiçək.*

Giriş. Naxçıvan Muxtar Respublikası kəskin kontinental iqlim şəraitinə malik olmasına baxmayaraq, florasının zənginliyinə görə özünəməxsus yer tutur. Muxtar respublikada yayılmış faydalı bitkilərə mədəni və həm də yabani halda rast gəlinir. Muxtar Respublikanın florasında bitkilərin öyrənilmə tarixinə nəzər saldıqda görünür ki, Dalamazkimilər (*Lamiaceae* Lindl.) fəsiləsi hortərəfli şəkildə geniş öyrənilməmişdir. Buna görə də, bu fəsilənin Sürvə (*Salvia L.*) cinsinə aid olan növlərin botaniki, ekobiomorfoloji xüsusiyyətləri, yayılması, elmi və xalq təbabətində geniş istifadə qaydaları haqqında məlumat verməyi lazım görürük. Respublikanın florasında bu cinsin 19 növünün yayılması haqda məlumat verilir [1, s. 198; 2, s. 108].

Material və metodika. Elmi tədqiqat işlərində ümumi qəbul olunmuş geobotaniki, floristik, bioekoloji və s. üsullardan, marşrutlardan, stasionarların təşkili metodlarından istifadə olunmuşdur. Son zamanlar bitki sistematikasında, taksonlarda edilən nomenklatur dəyişiklər və əlavələr anlaşılmaq olduğundan, son ədəbiyyat mənbələrindəki metodiki göstəriş, herbari fondlarının materiallarına, çöl tədqiqatları zamanı əldə olunmuş məlumatlara istinad edilmişdir.

Alınan nəticələrin müzakirəsi. 2018-2019-cu illər ərzində Naxçıvan Muxtar Respublikası ərazisində tədqiqatlar aparılmış və həmin tədqiqatlar zamanı ərazi florasında yayılmış Dalamazkimilər (*Lamiaceae* Lindl.) fəsiləsinin Sürvə (*Salvia L.*) cinsinə aid olan növlərin biomorfoloji, bioekoloji, fitosenoloji və bəzi xüsusiyyətləri öyrənilmişdir. Bundan əlavə 2 növün (*Salvia glutinosa L.*, *Salvia hydrangea DC.ex Benth.*) areallarının azalması müşahidə edilmişdir. Aparılmış tədqiqatlar nəticəsində müəyyən edilmişdir ki, bu 2 növün areallarının azalmasına səbəb, həmin ərazilərin otlaq sahələri kimi istifadə olunmasıdır.

Sürvə (*Salvia L.*) Dalamazkimilər (*Lamiaceae*) fəsiləsinə daxil olan birillik, ikiillik və çoxillik, ot tipli bitkidir. Ağaclanmış mil kökləri birinci il torpağın 90-120 sm, ikinci il 130-150 sm dərinliyinə işləyir. Gövdəsi 30-100 sm hündürlükdə, birillik, dikduran, dördüzlü, budaqlanıdır. Gövdə və budaqları uzun qol-budaqlı süpürgə ilə qurtanır. Qarşı-qarşıya düzülmüş

uzun saplaqlı, iri, oval ürək formalı, çox qırıqlıq yarpaqları vardır. Yuxarı hissədə qırmızımtıl çiçək altlıqlarına çevrilmişdir. Gövdə və yarpaqları gümüşü rəngli tükcüklərlə sıx örtülüdür. Çiçəkləri köbə şəklində toplanmışdır. Hər yarımkəbədə 3 çiçək vardır. Çiçəkləri ikicinslidir, bozmtıl-qatranlı kasacıqdan tutqun-göy rəngli çiçək tacından, 4 erkəkcikdən ibarətdir. Erkəkciklərdən ikisi yaxşı inkişaf etmişdir, ikisi isə rüseyim halındadır. Dördüyuvalı yuxarı yumurtalıqla malikdir. Meyvəsi xırda, yumurtəşəkilli, tünd-qəhvəyi rəngli qozcuqdur. 1000 ədəd meyvəsinin kütləsi 3-5 qramdır. Sürvənin yazlıq, payızlıq və ikillik formaları vardır. İstehsalatda ən çox payızlıq formalarından istifadə olunur. Sürvə əsasən 6 inkişaf mərhələsi keçirir: cücərti, yarpaq, gövdələmə, çiçəkləmə, texniki yetişənlik və toxumun yetişməsi. Sürvə istiliyə çox tələbkar deyildir. Onun toxumları 10-12°C-də cücərməyə başlayır. Cücərtiləri -6-8°C şaxtaya dözür. Yaşlı bitkilər isə -28°C-yə qədər şaxtaya davamlıdırlar. Yayda isə havanın isinməsinə yaxşı münasibət göstərir. Adətən çiçəkləmə zamanı havanın temperaturu nə qədər yüksək olarsa, alınan məhsulun yağıllığı o qədər yüksək olur. Sürvə işıqsevən bitkidir. Işıq çatışmazlığından bitki həddindən artıq uzanır və birinci ili çiçək əmələ gətirir. Sürvə uzun gün bitkisi olmaqla bərabər, quraqlığa davamlı bitkilər sırasına aiddir. Eyni zamanda nəmliyə də hassaslıq göstərir. Toxumların cücərməsi zamanı nəmliyə daha çox tələbat olur. Toxumlar öz kütləsindən 3,5, meyvə yanlıqları isə 40 dəfə çox su udurlar. Yarpaq fazasında sürvə quraqlığa davamlıdır. Gövdələmə fazasında isə nəmliyə tələbatı kəskin artır. Bu dövrdə nəmliyin çatışmazlığından məhsuldarlıq azalır. Torpağın həddindən artıq nəm olması isə göbələk xəstəliklərinin artmasına səbəb olur. Sürvə üçün neytral və zəif qələvi reaksiyalı, qələvi və karbonatlı qara torpaqlar əlverişli hesab edilir. Gilli, bataqlaşmış, turş, habelə qunt suları üzə olan torpaqlar sürvə üçün yararlı hesab olunur. Sürvə çiçək qruplarından toplanan efir yağlarına görə becərilir. Onun çiçək qruplarında 0,11-0,3% efir yağı vardır. Bu yağların tərkibinə linalilasetat (58-70%), linalol (10-15%) və başqa maddələr daxildir. Sürvə yağı və ondan hazırlanan məhsullar ətriyyat, kosmetika, qida və əcazılıq sənayesində istifadə edilir. Sürvənin meyvələrində 31%-ə qədər yağ aşkar edilmişdir. İstehsal tullantılarından qiymətli ətir tənzimləyicisi – sklyarol alınır. Sürvə bitkisi gözəl bal verən bitkidir [5, s. 825; 1, s. 422].

Salvia aethiops L. – Həbəşistan sürvəsi. Çoxillik, ağ yun və ya pambığabənzər tükcüklüdür. Gövdəsi düz, şişkin, piramidaşəkilli budaqlanmış, hündürlüyü 25-70 (100) sm-dir. Çiçəkləri geniş piramidal-süpürgəvari, çiçək köbəsi 4-6, bəzən 6-10 çiçəkdən ibarət olur. Kasacıqları zəngəşəkilli, yunabənzər tükcüklü, yuxarı 3 dişciyi üçbucağa bənzər, aşağıdakı 2-si isə iri dişcikli olmaqla, bütün digər dişcikləri bızvanı tikanlı sonluqla qurtanır. Çiçək tacı ağ rəngli olub, 12-14 sm-dir. Sütuncuğu tacdan azacıq hündürdür. Fındıqcıq meyvələri 2-2,5 sm, ellipsvari, üçtilli olmaqla, tünd torşəkillidir. İyun-iyul aylarında çiçəkləyir və iyul-avqust aylarında isə meyvələri yetişir. Tərkibində alkaloidlər, aşı maddələri, flavonoidlər, köklərində diterpenoidlər: salvipizon, xinin, royleanon, yerüstü orqanlarında efir yağı, diterpenoidlər: fitol, steroidlər, efir yağları: α-pinen, limonen, borneol, kariofillen, kamfora, toxumlarında 25,3-26,6% piyli yağlar və onların turşuları: palmitin, olein, linol və linolein vardır [8, s. 74-86]. Tibbdə vəərm, tərləmədə və qanaxma əleyhinə istifadə edilir [2, s. 86-93; 8, s. 34]. Naxçıvan Muxtar Respublikasının Badamlı, Ağbulaq, Batabat ərazilərində yayılmışdır.

Salvia amasiaca Freynet *Sinf* – Amasiya sürvəsi. Nazik kökümsovları olan çoxillik bitkidir. Gövdəsi tək, bəzən çox, sadə və ya budaqlanan, qısa tükcüklü olmaqla, 20-57 sm hündürlükdədir. Yarpaqları uzunsov-yumurtavari, dəricikli, 4-9 sm uzunluğunda və 5 sm enində, küt olmaqla, əsasından ürəkşəkillidir. Çiçəkləri 15-30 çiçəklili, kasacıqları 6-7 mm uzunluğunda, tacı bənövşəyi rəngli olub, erkəkcikləri çiçək tacından hündürdür. Fındıqcıq meyvə-

ləri 2 mm-dir. İyun-iyul (avqust) aylarında çiçəkləyir və avqust-sentyabr aylarında isə meyvələri yetişir [2, s. 122-124]. Tərkibində xininlər: royleanon, asetoksi-royleanon, oksiroyleanon, yerüstü orqanlarında 0,17-0,29% efir yağı: 1,8 sineol, oksimenton, izomenton, oktanol-3, kamfora, p-burbonen, linalool, linalilasetat, terpinen-4, humulen, izobornilpropionat, terpinil asetat, borneol, α-terpineol, izobornilbutirat, izobornilvalerat, α-kurkimen, sitronellol, heranilol maddələri vardır. Tərkibində efir yağı olduğundan ədviyyat kimi istifadə edilir. Yaxşı balverən bitkidir. Naxçıvan Muxtar Respublikasının dağlıq və orta dağlıq ərazilərində (Ərəfsə, Məzrə), quru daşlıq, yığıntı və tüküntülərində yayılmışdır.

Salvia andreji Pobed. – Andrey sürvəsi. Çoxillik, gövdəsi 50 sm hündürlükdə, yarpaqları 5-6 ədəd olub, qısa saplaqlı olmaqla, 8 sm uzunluğunda, 4,5 sm enində, üst tərəfi çılpaq və damarlıdır. Çiçək köbəsi 4-6 çiçəklili, kasacıqları zəngəşəkilli olub, üzərindəki dişcikləri tükcüklüdür. Tacı açıq-bənövşəyi rəngli, 16-18 sm olmaqla, pərlidir. İyun-iyul aylarında çiçəkləyir və meyvə verir. Tərkibində 0,08% efir yağı, flavonoidlər, köklərində xenon, tanşinin, yerüstü orqanlarda triterpenoidlər: ursol turşusu, fenolkarbon turşuları: kofein, flavonoidlər: apigenin, kosmosin, luyteolin, sinarozid, henkvanin, toxumlarında 29,7% piyli yağlar: palmitin, stearin, olein, linol və linolein turşuları vardır [5, s. 825-827; 9, s. 75-85]. Naxçıvan Muxtar Respublikasının dağlıq (Buzqov, Nursu) ərazilərində yayılmışdır. Tərkibi piyli və efir yağlı olduğundan tibbdə meteorizm, mədə-bağırsaq xəstəliklərində büzücü və orqanizm möhkəmləndirici vannalar kimi təyin edilir.

Salvia ceratophylla L. – Kütyarpaq sürvə. Çoxillik oduncaqlı köklərə malik, gövdəsi düz və tükcüklü olub, 20-40 sm-dir. Yarpaqları ağ tükcüklü, çiçək ətrafı yarpaqları yumurtavari, oturaqdır. Kasacıqları 10-12 sm, enli zəngəşəkilli, tükcüklü, üst dodağı isə üçbucaqvari, aşağı dodağı isə enli neştəvandır. Tacı 1,5-2,5 sm, sarı rəngli, pərlı olub, enli ellipsvandır. Fındıqcıq meyvələri 3 mm olub, tünd qonur rənglidir. May-iyun aylarında çiçəkləyir, iyun-iyul aylarında isə meyvə verir. Köklərində xinin, toxumlarında 26,1% piyli yağlar və palmitin, stearin, olein, linol turşuları vardır [7, s. 34-48; 9, s. 76-84]. Xalq təbabətində mədə-bağırsaq xəstəlikləri zamanı istifadə edilir. Naxçıvan Muxtar Respublikasının Sirab, Nəhəcir, Göynük, Külüs ərazilərində əhəngli-daşlı torpaqlarında rast gəlinir.

Salvia glutinosa L. – Vəzili sürvə. Çoxillik bitki olub, hündürlüyü 1-1,5 m, gövdəsi düz, tükcüklüdür. Yarpaqları yumurtavari, 15 sm uzunluqda, 9 sm enində, ürəkvari, kənarları dişcikli olmaqla, az tükcüklüdür. Kasa yarpaqları yumurtavari, zirvəsi bütövkənarlıdır. Kasacıqları 10-13 sm, üst dodağı qısa dişcikli, alt dodağı isə 2 uzun dişciklərdən ibarətdir. Çiçək tacı 3-4 sm uzunluqda, sarı rəngli olub, uzun borucuqludur. Fındıqcıq meyvələri qonur olub, 3 mm-dir. İyul-avqust aylarında çiçəkləyir və avqust-sentyabr aylarında isə meyvə verir. Tərkibində triterpenoidlər: paminin, epialnusenol, 11α-hidroksipaminin, fridelin, aşı maddələri, flavonoidlər, apigenin, henkvanin, izokempferid, ayyanin, retuzin, kamferolun 3,7 dimetil efiri, köklərində xinin: tanşinin, hamaşçiklərinə efir yağı, nonakazon, meyvələrində steroidlər: xolesterin, kampestrin, stiqmas-terin, sitosterin, avenasterin, 27,52% piyli yağlar və onun turşuları: palmitin, stearin, olein, linol və linolein olur. Təbabətdə qankəsici və iltihabsorucu bitki kimi faydalıdır. Naxçıvan Muxtar Respublikasının (Batabat, Kotam) kölgəli dağlıq ərazilərində yayılmışdır.

Salvia grossheimii D.Sosn. – Qrossheyim sürvəsi. Çoxillik, gövdəsi sadə, qısa tükcüklü olub, 25-50 sm-dir. Yarpaqları saplaqlı, ellipsvari, 4-12 sm uzunluqda və 1-3 sm enində, yuxarı yarpaqları olduqca kiçik, kasa yarpaqlarına bərabər olub, iti tikanlıdır. Kasacıqları 8-10 sm, zəngəşəkilli, erkək sütuncuğu kasacıqdan hündürdür. Fındıqcıq meyvələri qonur-yaşıl rəngli,

olmaqla, torludur. May-iyun (iyul) aylarında çiçəkləyir və iyul-avqust aylarında isə meyvə verir. Tərkibində triterpenoidlər: p-amirin, epialnusenol, 11 α -hidroksi-p-amirin, fridelin, aşı maddələr, flavonoidlər: 6 apigenin, izokempferid, kumatakenin, ayanin, retuzin, kempferolun 3,7 dimetil efin, köklərində xiron: tanşinon, hamaş çiçəklərində efir yağı: tuyon, borneol, linalool, triterpenoidlər: α -amirin, ursol turşusu, alifatik karbohidratlar: nonakozan, meyvələrində steroidlər: xolesterin, kamepstrin, stiqmasterin, sitosterin, avenasterin, 27,52% piyli yağlar və onun turşuları: palmitin, stearin, olein, linol və linolein olur [9, s. 74-82; 8, s. 73]. Təbabətdə mədə, ağciyər xəstəlikləri, revmatizm və nevrologiyada istifadə edilir. Naxçıvan Muxtar Respublikasının aşağı və orta dağ qurşaqlarında (Ərəfsə, Ləkətağ, Göynük) ərazilərində yayılmışdır.

Salvia hydrangea DC.ex Benth – İlanbaş sürvə. Yanmkol bitki olub, 50 sm hündürlükdə, yarpaqları qıvrım tükcüklü, sarımtıl-yaşıl, lələkli-bölmülmüş, qısa saplaqlı olub, ellipsvarıdır. Hamaş çiçəkləri 4-6 çiçəklilik, kasacığı zəngvən, meyvələri bölmülmüş, bənövşəyi olub, 2 sm-dir. Çiçək tacı cəhrayı, üst dodağı düz, alt dodağı enli dərin oyuqlu olmaqla, yandan ellipsvan qatlanmışdır. Dışicik ağzı qırmızı rəngli, sütcücuğu tacdan hündürdür. Fındıqcıq meyvələri 3 mm olub, qəhvəyi rənglidir. İyun-iyul aylarında çiçəkləyir və meyvə verir. Tərkibində flavonoidlər: pektolinarin, asetilpektolinarin, pektolinarginin, köklərində xiron, toxumlarında piyli yağlar və onun turşuları: labellen, aeykozen vardır. Tibdə qanqəsici, sidikqovucu və öskürəkkəsici təsirinə görə işlənilir. Naxçıvan Muxtar Respublikasının dağlıq (Külüs, Şahbuzkənd) ərazilərində rast gəlinir.

Salvia limbata C.A.Mey. – Kəbəli sürvə. Çoxillik, gövdəsi düz, budaqlanan olmaqla, 25-70 sm-dir. Yarpaqları saplaqlı, 4-12 sm uzunluqda və 1-3 sm enində oturaq olub, iti tikanlıdır. Kök ətrafı yarpaqları ellipsvari, 5-11 sm uzunluqda və 3,5-7,5 sm enində, ürəkşəkilli, kənarları kütdeşikli gövdə yarpaqları qısa saplaqlı olmaqla, oturaqdır. Kasa yarpaqları kiçik, neştəvarı və itüclüdür. Çiçək köbəsi 2-6 çiçəklidir. Çiçək tacı cəhrayı, kasacıqdan uzun olmaqla, ağ tükcüklüdür. Kasacığı zəngşəkillidir. Erkəkciyi tacdan hündürdür. Fındıqcıq meyvələri 3 mm, tünd rəngli olmaqla, torludur. May-iyun aylarında çiçəkləyir [6, s. 42-43]. Tərkibində flavonoidlər, köklərində xiron, tanşinon, toxumlarında 31% piyli yağlar və onun turşuları: palmitin, stearin, olein, linol və linolein olur [6, s. 34-47]. Ordubad rayonu ərazilərində yayılmışdır. Çiçəklərinin məhlulu sinir həssaslığı, ağciyər və dərni xəstəliklərində istifadə edilir.

Salvia pachystachya Trautv. – Enli sünbül sürvə. Yanmkol olub, 20-40 sm-dir. Gövdə və kökləri adətən yarıpın tükcüklü olub, çiçəkləri uzun tükcüklüdür. Yarpaqları kəkilli uzun saplaqlı olub, kirkpikcildir. Kasacığı 10-15 mm olub, metalabənzər damarlıdır. Tacı ağımıl, 3-4 sm olub, qıvrım tükcüklüdür. Üst dodağı düz, alt dodağı isə dairəvi pərlidir. Fındıqcıq meyvələri hamar olub, tünd torludur. May-iyul aylarında çiçəkləyir. Köklərinin tərkibində xiron, royleanon, asetoksiroy leanon, oksiroyleanon, çiçəklərində 0,1% efir yağı olur [9, s. 8-83]. Çiçəklərinin dəmləməsi tonuslandırıcı kimi ürək nevrozunda işlənilir. Naxçıvan Muxtar Respublikasının dağlıq (Qaraquş, Buzqov) ərazilərində rast gəlinir.

Nəticə. Aparılmış elmi tədqiqatlar əsasında sürvə (*Salvia L.*) cinsinə daxil olan növlərin həyat formaları, yayılma arealları, faydalı xüsusiyyətləri öyrənilmişdir. Sürvənin efir yağından xalq təbabətində geniş istifadə edilməklə bərabər həm də gözəl balverən bitki olduğundan kənd təsərrüfatının arıçılıq sahəsində daha da geniş istifadə edilməsi tövsiyə olunur.

ƏDƏBİYYAT

1. Əliyev N.İ. Azərbaycanın dərman bitkiləri və fitoterapiya. Bakı: Elm, 1988, 344 s.
2. Mehdiyeva N.P. Azərbaycanın dərman florasının biomüxtəlifliyi. Bakı: Letterpress, 2011, 188 s.
3. Talibov T.H., İbrahimov Ə.Ş. Naxçıvan Muxtar Respublikası florasının taksonomik spektri (Ali sporlu, çıpraqtoxuumlu və örtülütoxuumlu bitkilər). Naxçıvan: Əcəmi, 2008, 351 s.
4. Talibov T.H., İbrahimov Ə.Ş., İbrahimov Ə.M., Ələkbərov R.Ə. və s. Naxçıvan Muxtar Respublikasının rəsmi dərman bitkiləri. Naxçıvan: Əcəmi, 2014, 431 s.
5. Thymusyemalis Lange (Lamiaceae) – Новый вид для флоры Азербайджана // Бот. жур., С.-Петербург, 2014, т. 99, № 7, 827 с.
6. Гроссгейм А.А. Краткий очерк растительного покрова Азербайджана. Т. VII, Баку: Изд-во Аз ФАН СССР, 1938, 256 с.
7. Прилипо Л.И. Растительные отношения в Нахичеванской АССР. Баку: Аз ФАН СССР, 1939, 298 с.
8. Растительные ресурсы СССР. Т. VI, С.-Петербург: Наука, 1991, 540 с.
9. Флора Азербайджана. Т. VII, Баку, 1957, 340 с.

AMEA Naxçıvan Bölməsi
E-mail: ibraqim-qas-1966@bk.ru

İbrahim Həsənov

BIOMORPHOLOGICAL FEATURES AND USE OF SOME PERSPECTIVE SPECIES OF THE SAGE GENUS (*SALVIA L.*) DISTRIBUTED IN THE FLORA OF THE NAKHCHIVAN AUTONOMOUS REPUBLIC

In the Nakhchivan Autonomous Republic, 19 species of the sage genus (*Salvia L.*) are common, 9 of which are more promising. The article provides extensive information on the distribution, biomorphological features and use of promising species of the sage genus (*Salvia L.*). Since Sage is an essential oil-bearing plant, the predominance of biologically active substances, carotenoids, vitamins, alkaloids, macro- and microelements is of great practical importance. Sage essential oil and its products are used in the manufacture of perfumes, cosmetics and medicine. Berries contain up to 31% fat. From production waste, a valuable perfume regulator is obtained – sclarol. As a result of observations, it was found that Sage is a good honey plant and is widely used in the field of agricultural beekeeping.

Keywords: *sage, essential oil, alkaloid, terpene, leaf, trunk, flower.*

Ибрагим Гасанов**БИОМОРФОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ И ПРИМЕНЕНИЕ
НЕКОТОРЫХ ПЕРСПЕКТИВНЫХ ВИДОВ РОДА ШАЛФЕЙ
(*SALVIA* L.), РАСПРОСТРАНЕННЫХ ВО ФЛОРЕ НАХЧЫВАНСКОЙ
АВТНОМНОЙ РЕСПУБЛИКИ**

В Нахчыванской Автономной Республике распространено 19 видов рода шалфей (*Salvia* L.), 9 из которых имеют более перспективное значение. В статье представлена обширная информация о распространении, биоморфологических особенностях и применении перспективных видов рода шалфея (*Salvia* L.). Поскольку шалфей является эфирно-масличным растением, преобладание биологически активных веществ, каротиноидов, витаминов, алкалоидов, макро- и микроэлементов имеет большое практическое значение. Эфирные масла шалфея и его продукты используются при производстве парфюмерии, косметике и медицине. Ягоды содержат до 31% жира. Из отходов производства получается ценный парфюмерный регулятор – склярол. В результате наблюдений было установлено, что шалфей является хорошим медоносным растением и широко используется в области сельскохозяйственного пчеловодства.

Ключевые слова: шалфей, эфирноемасло, алкалоид, терпен, лист, ствол, цветок.

(Akademik Tariyel Talibov tərəfindən təqdim edilmişdir)

Daxilolma tarixi:	İlkin variant	18.03.2020
	Son variant	23.04.2020